

**КОЛЯДКИ ТА ЩЕДРІВКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
(НА МАТЕРІАЛАХ ФОЛЬКЛОРНОГО ЗИМОВОГО ЦИКЛУ)**

УДК 372:398.82 (=161.2)

*Юлія Гоменюк, аспірантка Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

**КОЛЯДКИ ТА ЩЕДРІВКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ
ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
(НА МАТЕРІАЛАХ ФОЛЬКЛОРНОГО ЗИМОВОГО ЦИКЛУ)**

У статті зроблено спробу дослідити вплив фольклору зимового циклу, зокрема, колядок та щедрівок, на дітей дошкільного віку та формування у них моральних якостей.

***Ключові слова:** моральні якості, діти дошкільного віку, календарна обрядовість, зимовий цикл, колядки та щедрівки.*

Літ. 22.

Актуальність публікації полягає у використанні зимових звичаїв та обрядів українського народу як феномена, який формує моральні якості у дітей дошкільного віку. Збереження та вивчення усього багатства та розмаїття зимового фольклорного циклу створює підґрунтя для формування в них моральних здібностей. Є запорукою збереження морального здоров'я нації.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вивченню календарної обрядовості присвятили свої праці такі вчені як: В. Борисенко [1], В. Воропай [2], В. Гнатюк [3], В. Гошовський [4], С. Грица [5], М. Грушевський [6], Г. Довженок, К. Луганська [7], А. Іваницький [9], К. Квітка [10], С. Килимник [11], Ф. Колесса [13], М. Лановик, З. Лановик [15], О. Потебня [16], В. Скуратівський [19], О. Смоляк [21], І. Франко [23], та інші. Але питанню формування моральних якостей у цих публікаціях приділено недостатньо уваги.

Метою статті є вивчення народного виховного досвіду з метою підвищення моральних якостей та духовності у підростаючого покоління, а також впровадження народних традицій у систему виховання.

Виклад основного матеріалу. Календарно-обрядові пісні в українській фольклорній спадщині належать до найдавніших. У них відображено схиляння людей перед силами природи, трудові процеси та специфічні звичаї, пов'язані з певними порами року. Традиція приурочення календарно-обрядових пісень до річних свят збереглася й донині, хоч їх магічна спрямованість втрачена.

Із прийняттям християнства створені давніше магічні ритуали втратили свій сенс, та люди знали добре, що від якості обробітку землі, своєчасного посіву та збору урожаю у значній мірі залежить успіх їхньої праці. Тепер магічні ритуали стають символічними обрядами, виконання яких вимагали неписані закони.

Протягом усього побутування, на календарну

обрядовість впливала маса чинників, які змінювали її функції: закріпачення, утиски церковної влади призвели до того, що народ, щоб вберегти ці обряди від переслідувань, формально приурочив їх до різноманітних свят християнського походження [4, 26].

У скарбниці української народної творчості збереглися величальні пісні – колядки та щедрівки. На відміну від інших народнописених творів, вони різняться своєрідною жанровою природою, багатим і різноманітним змістом. Об'єктом їх величання є переважно селянська родина (господар, господиня, донька, син), їх життя та праця, їх врода, характери.

Супроводжуючи давні зимові різдвяні та новорічні обряди, колядки і щедрівки “на крилах поетичної фантазії переносили своїх слухачів з реальних досить складних обставин життя в світ бажаного і вимріяного, ідеалізуючи його щедрими кольорами поетичного домислу” [14, 9].

Давно обговорюється в фольклористиці питання про час та умови виникнення колядної обрядності та пісенності, про переростання їх первісної аграрно-магічної функції у величальну. Оскільки колядування відоме багатьом народам Європи, а особливо розквітало в українців, румунів, болгар і білорусів, то приблизно з другої половини ХІХ ст. вивчення його стало предметом славістичної науки. Фундаментальні порівняльні дослідження колядок і щедрівок провадили відомі вчені: І. Снегірьов, О. Веселовський, В. Чичеров, О. Потебня, В. Гнатюк, М. Коробка, І. Свенціцький, болгарський вчений Д. Марінов, румунський – П. Караман, польські – С. Добжицький, В. Клінгер, та ін. Вже тоді термін “коляда” виявляв різні погляди щодо жанру колядки та її місця в національних фольклорах [14, 11].

Єдиної думки щодо походження слова “коляда” немає. Багато дослідників схильні вважати, що воно походить від латинського слова *Calenda*, що означає *свято нового року*.

КОЛЯДКИ ТА ЩЕДРІВКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ (НА МАТЕРІАЛАХ ФОЛЬКЛОРНОГО ЗИМОВОГО ЦИКЛУ)

Зокрема, Ф. Колесса пояснює його походження від назви нового року у римлян – *Calendae Ianuariae*. М. Грушевський звертає увагу на зв'язок української назви із новогрецьким “колянта”, болгарським “коленде” або “коляда”, що використовувались на означення вечора перед Різдом на Балканах, і вважає, що “се ім'я вигнало стару тубильчу назву “корочуна”, значення якої не зовсім ясне” [13,26] (можливо, вона пов'язана з древніми магічними творами кошунами). Як зазначає О. Знойно, безсумнівним є факт, що слово “коляда” пов'язане з іменем язичницького божества Коляди, що уособлювало народження Сонця у сузір'ї Водоля [15, 113].

Ймовірність такого погляду на колядки та щедрівки підтверджується багатьма елементами їх змісту й форми. Змішання це підтверджується й тим, що між колядками та щедрівками не виробилося принципової різниці. В XIX – XX ст. між поняттями, що означають ці два слова, як зазначив пильний дослідник обрядової поезії О. Потебня, не можна було відшукати якоїсь демаркаційної лінії. В. Гнатюк і Ф. Колесса теж не знаходили суттєвої різниці між колядками й щедрівками щодо їх змісту та обрядової функції. Правда, Ф. Колесса на основі типової будови вірша (колядки 5 5, щедрівки 4 4) висловлював припущення, що в старовину це могли бути два окремі цикли пісенності.

Класифікація колядок. Колядки, що дійшли до нас, є різномірними за своєю тематикою та відбитим у них світоглядом. Ф. Колесса [13], подаючи класифікацію колядок, виділяє 5 груп:

- з хліборобськими мотивами;
- з фантастичним чи казковим підкладом;
- любовного змісту;
- з біблійним підкладом.

С. Килимник [11], подаючи класифікацію коляд та щедрівок, виділяє в ній 10 груп:

- філософічні (про походження світу);
- світоглядомітологічні, хвальні (в яких відбилась віра у надприродні сили, міфологія та віра у ці сили);
- лицарсько-дружинні (період племінного життя);
- історичні (дружинно-князівська рання доба, в яких відображається тема походів та чеснот князів);
- пізньої княжої доби;
- початків християнства;
- періоду двовір'я;
- апокрифічні;
- біблійні;
- релігійно-національні: господарські та з політичним забарвленням.

Недоліком цієї класифікації є те, що немає чіткого розмежування понять “колядка” та “щедрівка”. Також, дослідник виділяє групи за різними принципами, тому твори 3 групи (лицарсько-дружинної та 5 (пізня княжа доба) також можна віднести до історичних, а 6 та 7 групи – початки християнства та період двовір'я накладаються одна на одну, пересікаючись у тематиці (це стосується і груп 8 та 9 – апокрифічні та біблійні колядки). За тематично-часовим принципом можна виділити такі основні групи колядок: міфологічно-культурні, родинно-господарські (величальні); історичні (лицарсько-дружинні); біблійно-апокрифічні.

Найархаїчнішими є міфологічно-культурні колядки. У них відбилися давні погляди праукраїнців, збереглися елементи давніх міфів та культів. Належать до цієї групи колядки, у яких оспівується створення світу, де поєднуються елементи анімізму, тотемізму, фетишизму з образами колишніх вірувань – сонця, місяця, зірок, птахів, світового дерева, води, землі [15, 114].

Колядки та щедрівки – це чисто народні поетичні твори світського змісту, які співалися під вікнами або в хаті, вільні від будь-яких євангельських і апокрифічних мотивів та образів. В народі їх звали ще старосвітськими колядками. На відміну від цих колядок і щедрівок, пісні на теми Христового Різдва та пов'язаних з ним подій, створені книжниками, церковниками й виконували в церкві, а то й попід хатами, мали назву “коляди”. Вони не мали нічого спільного з народною творчістю, тому вчені такі як І. Франко, В. Гнатюк, Ф. Колесса вилучали їх зі сфери обрядово-календарного циклу народної поезії.

В народі ж на час, коли ці пісні записувалися, тобто в XIX і XX ст., їх розрізняли за датою виконання, незалежно від віршового розміру: пісні, що співалися напередодні Різдва, називали колядками, а ті, що виконувалися проти нового року – щедрівками. Колядували звичайно парубки, а щедрували дівчата й діти [14, 12].

Колядування дітей мало особливу магічну силу. Адже, вірування наших далеких предків в першого “показника” (яким обов'язково був хлопчик), який з'являвся на різдвяні свята в оселі, було важливим священним дійством, і кожна українська родина мала за велику честь його зустріти і обов'язково обдарувати.

Дитячі колядки – це словесно-музичні твори, які виконуються на Різдво і прославляють господаря та його родину. У цих колядках найпоширенішою є прославна тематика. Це, в першу чергу, впливає з їх сакральної функції прославляння господаря та його сім'ї, що й було

КОЛЯДКИ ТА ЩЕДРІВКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ (НА МАТЕРІАЛАХ ФОЛЬКЛОРНОГО ЗИМОВОГО ЦИКЛУ)

головною рисою різдвяних свят. У групі традиційних колядок присутні також і аграрні мотиви [21, 51].

Великий пласт у дитячих колядках займає гумористична тематика. Адже, метою колядок є не лише прославляти господаря та його родину, а й розвеселити їх, надати святкового настрою.

Наприклад:

А в пана в пана собака п'яна
Лежить на снях в червоних штанях
Святий вечір добрий вечір
Лежить на возу бреше на козу
Святий вечір добрий вечір...

В більшості колядок досить агресивно звучать вимоги винагороди, що вказувало на їхню можливість приносити до осель не тільки добро, а й зло. До колядницьких вимог входили, як правило, обрядові страви та гроші.

Наприклад:

Кодядин-коляди а я в батька один
Мені не дивуйте ковбасу лаштуйте...

Кодядин-коляди а я в батька один
В порватім кожушку винесіть пампушку

Дитячі колядки виконуються окремими виконавцями під вікнами, в снігах або в хаті на Святий вечір або Різдво. Рідше зустрічаються гурти із двох-трьох дітей. Такого роду колядки виконуються одноголосом, а завершуються віршами-віншуваннями величально-побажального змісту.

Щедрівки – це такі музично-поетичні твори, які виконуються на старий Новий рік та Йордан. Щедрівки, також як і колядки, беруть початок із далеких дохристиянських часів. Вони сформувалися на зорі осілого ведення господарства – землеробства.

Новий рік в українців аж до середньовіччя святкувався двічі: як астрономічний – в січні та як аграрний – в березні. У зв'язку із авторитарним перенесенням березневого Нового року на початку XVIII ст. на січневий ці свята контамінувалися і стали єдиним цілим [21, 56].

Вечір перед Новим роком українці здавна називали Щедрим. Адже, в ньому була закладена символіка багатого майбутнього трудового року з великими врожайми та родинними достатками. Через те і пісні, які виконувалися у цей вечір, називаються щедрівками.

Наприклад:

Уродить нам ся золотий колос
На твоім полі сам плужок оре
Ой да господареньку чи спиш чи чуєш
Срібнеє зерно, мідяне стебло
Золотий колос срібнеє зерно
Ой оре оре насіння носит...

Для дитячих щедрівок властива, переважно, жартівлива тематика. Характерними для цього жанру є мотиви прохання та погроз. Останні, на початковому етапі формування, можливо, мали сакральний характер, а пізніше вони набули жартівливого відтінку.

Деякі дитячі щедрівки підносять прославу тематику. В них прославляється вся родина, або кожен член сім'ї зокрема. В дитячих щедрівках домінуючими є мотиви щастя, здоров'я, добробуту та благополуччя.

Наприклад:

Що в цім домі як у раю
А пан а пан як господар
Щедрий вечір добрий вечір
Господиня як калина
Добрим людям на здоров'я
А діточки як квіточки

Дитячі щедрівки виконуються жваво одним щедрувальником або невеличким гуртом (двома-трьома дітьми) під вікнами, в снігах або в оселі. Після щедрівок, деколи, декламуються невеличкі віршики-віншування жартівливого характеру.

Наприклад:

Помагай Біг!
Сійся, родися жито пшениця
На щастя на здоров'я
Чесник як бик, цибуля як дуля
На той Новий рік!
Бураки як Мацькове ходаки
Ледве ся до вас приволік.
А овес яко пес!

Отже, втіленням духовності українського народу є різдвяні свята. У процесі підготовки і святкування Різдва формуються такі якості, як потяг до краси, правди, добра, розвивається уява, фантазія, дотепний гумор, мистецька обдарованість. Багатим на виховні можливості святвечір, який символізує мир, щастя, добробут і спокій у сімейному житті.

Висновок. Виховний зміст фольклорного зимового циклу полягає у тому, що в центрі традиційних новорічних звичаїв, дійств, пісень, примовок – господар, людина праці, добродій. У колядках, щедрівках, віршованих вітаннях прославлялась сумлінна минулорічна праця, багатство господаря, щедрість, лагідність його душі, сімейний добробут. Вони є опоетизованими носіями побажань здоров'я і щастя господарю, злагоди в домі, віри і сподівання нових успіхів у житті, праці, сім'ї. Зміст і характер новорічних звичаїв та обрядів відзначається високою народною мораллю та естетикою. Різдвяні звичаї й обряди виховують культуру почуттів поведінки, повагу до старших, любов до історії рідного краю, формують народний спосіб мислення та світогляд.

**КОЛЯДКИ ТА ЩЕДРІВКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
(НА МАТЕРІАЛАХ ФОЛЬКЛОРНОГО ЗИМОВОГО ЦИКЛУ)**

1. Борисенко В. Обряди і звичаї в українській родині / В. Борисенко // *Традиції і життєдіяльність етносу*. – К., 2000. – С. 101 – 184.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу / О. Воропай // *Етнографічний нарис*. – Мюнхен, 1958. – Ч. 1. – 499 с.
3. Гнатюк В. Колядки і щедрівки / В. Гнатюк // *Етнографічний збірник Вид. Етнографічна комісія НТШ*. – Львів, 1914. – Т. 35 – 36. – 269 с., 208 с.
4. Гошовський В.Л. Українські пісні Закарпаття / В. Гошовський – Львів, 2003.
5. Грица С. Мелос української народної епіки / С. Грица – Київ.: Наукова думка, 1979. – С. 36.
6. Грушевський М. Історія української літератури: У 6 т., 9 кн. – Т. 1. – К.: Либідь, 1993. – С. 392.
7. Дитячі пісні та речитативи/ Упор.: Г.В. Довженко, К.М. Луганська. – Київ: Наукова думка, 1991. – 448 с.
8. Духнович, О. Народна педагогія / О. Духнович // *Історія Української школи і педагогіки: хрестоматія / Упор. проф. О.О. Любар*. – Київ.: Знання, 2003. – С. 200 – 205.
9. Іваницький А. Українська народна музична творчість: Посібник для вищих та середніх навчальних закладів / А. Іваницький – Київ., 1990. – 336 с.
10. Квитка К. Избранные труды: В 2 т. / К. Квитка – Москва, 1971, 1973. – Т.1. – 384 с.; Т. 2. – 424 с.
11. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: Зимовий цикл. / С. Килимник – Київ.: АТ “Обереги”, 1994. – Кн. 1.– Т. 2. – 400 с.
12. Колесса Ф. Старинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті / Ф. Колесса // *Музикознавчі праці*. – Київ., 1970. – С. 368 – 397.
13. Колесса Ф. Українська усна словесність / Вступ. ст. М. Мушинки. – Едмонтон, 1983. – С. 1 – 154.
14. Колядки та щедрівки / Вступ, ст. О. Дея. – К.: Наук. думка, 1965. – 640 с.
15. Лановик М., Лановик З. Українська народна словесність/ М. Лановик, З. Лановик // *Підручник*. – К.: Знання-Прес, 2001. – 591 с.
16. Потебня А. О некоторых символах в славянской народной поэзии / А. Потебня. Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – С. 285 – 378.
17. Свавко Є. Українська етнопедagogіка в її історичному розвитку/ Є. Свавко – К.: Наукова думка, 1974. – 152 с.
18. Скуратівський В. Дідух: Свята українського народу/ В. Скуратівський – К.: Освіта, 1995. – 272 с.
19. Скуратівський В. Місяцелік. Український народний календар / В. Скуратівський. – К., 1993. – 207 с.
20. Смоляк О. Український дитячий музичний фольклор: Підручник – хрестоматія для викладачів та учнів./ О.Смоляк // *Тернопіль: ЛІЛЕЯ*, 1998. – Вип. 1. – 80 с.
21. Сосенко К. Різдво – Коляда і Щедрий Вечір: Культурологічні оповідки / К. Сосенко – К.: Український письменник, 1994 – 284 с.
22. Франко І. Наші коляди // І. Франко. Твори: У 50 т. – Т. 28. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 7 – 41.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2012

“Сучасний педагог втілює в собі типові якості рідного народу – спосіб мислення, світогляд, характер”.

Омелян Вишневецький
професор Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

“Поетичне слово, сказане в щасливій хвилі при якій одній нагоді, як золота монета, не тратить своєї вартості і по році, і по ста роках”.

Іван Франко
видатний український письменник, громадський і політичний діяч

